

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε'

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἰπό
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἑ π δ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἐκηρύχθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Ἡπειρον ἀγνοοῦμεν· καὶ γράφει μὲν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς τὸν Τίτον : «ὅταν πέμψω πρὸς σε Ἀρτεμᾶν ἢ Τυχικόν, σπούδασαν ἔλθεῖν πρὸς με εἰς Νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι», ἀλλ' εἶναι ζήτημα εἰσέτι ἄλυτον, ἂν πρόκειται περὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Νικοπόλεως, ἢ ἄλλης τινὸς τῆς Μακεδονίας, Πόντου, Ἀσίας, Συρίας, ἐκ τῶν τούτων πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο. Ὑπάρχει ἐπίσης παράδοσις, ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα ἀποστόλων Ἀκύλας ἐπέστρεψεν εἰς Χριστὸν πολλοὺς τῶν Ἡπειρωτῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Λευκαδίων, αὐτὸν δὲ ἀντικατέστησεν ὁ Ἡρωδιανός, ὅστις κατέστησεν ἐπίσκοπον ἐν τῇ Νικοπόλει τὸν Λούκιον, ὡς καὶ ἐν Λευκάδι τὸν Σωσίαν. Ἀλλ' ἡ παράδοσις, αὕτη εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα ἀπὸ τὰς παραδόσεις ἐκεῖνας, δι' ὧν ἐπιγενεστέρων χρόνων καύχησις συνέδεσε τὴν ἀνάμνησιν τῆς πρώτης ἱστορίας τῶν πόλεων πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἢ τῶν μαθητῶν αὐτῶν. Τὴν ἀμφίβολον ταύτην παράδοσιν υἱοθέτησαν καὶ οἱ περὶ Ἡπείρου γράψαντες.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Ἡπειρος δὲν παρέλαβε τὸν Χριστιανισμὸν ἀμέσως παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μεταγενεστέρων λογίων Ἡπειρωτῶν. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Χριστιανισμὸς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς ἐκηρύχθη ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ ἐμπορικωτάτῃ Νικοπόλει, «τῇ ἱερᾷ πόλει» τῶν αὐτοκρατόρων, τὸ πρῶτον βεβαίως μεταξὺ τῶν ἐν αὐτῇ Ἰουδαίων, οἵτινες καὶ ἐν αὐτῇ εἶχον ἐγκατασταθῆ πρὸς ἐμπορίαν, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος· μεταξὺ δὲ τῶν Ἰουδαίων τούτων, ὡς γράφει Εὐσέβιος ὁ Πάμφιλου, ὁ Ὠριγένης ἐζήτησε μίαν τῶν ἀρχαίων τῆς «Πεντατεύχου» μεταφράσεων, τὴν ὁποίαν καὶ μετέφερε εἰς τὰ «Ἑξαπλᾶ» αὐτοῦ.

Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐν ἀρχῇ μόνον εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς Ἡπείρου ἐκηρύχθη, βραδύτερον δὲ εἰς τὴν μεσόγειον χώραν, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος ἡ Δωδώνη ἦτο ἔτι ἐθνικὴ καὶ εἰς τὸ μαντεῖον αὐτῆς, ὡς καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Δῆλον, ἀπέστειλεν ὁ Ἰουλιανός, ἵνα ζητήσῃ χρησμούς. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς παραλίους πόλεις ὁ Χριστιανισμὸς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν θὰ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας. Εἰς τὰ ὀλοκαυτώματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τρεῖς ὄλους αἰῶνας προσέφεραν ἡ χριστιανικὴ πίστις κατὰ τοὺς διωγμούς, ἡ Ἡπειρος ἐλάχιστα προσέφερεν, ὡς τὸν μάρτυρα Θερίνον ἐν Βουθρωτῶ, μαρτυρήσαντα κατὰ τὸν ἐπὶ Δεκίου διωγμὸν, καὶ τὸν συναθλητὴν αὐτοῦ μάρτυρα Δονᾶτον, τῶν ὁποίων τὴν

μνήμην ἢ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν 23 Ἀπριλίου καὶ τὴν 6 Μαΐου εἰς τοὺς τοὺς μάρτυρας τούτους δύναται νὰ προστεθῇ ὁ κατὰ τὰς ἐπιτοπίους παραδόσεις ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσας ἐν Λευκάδι ἱερομάρτυς ἐπίσκοπος αὐτῆς Δονᾶτος.

Πρῶτον ἐπίσκοπον Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀπαντῶμεν τὸν ἐπίσκοπον Κερκύρας Ἀπολλόδωρον, μετασχόντα τῷ 325 τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀντιπροσωπεύσαντα ἐν αὐτῇ τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον, τῆς ὁποίας καὶ ἡ Κέρκυρα ἀπετέλει μέρος ἴσως ὁ Ἀπολλόδωρος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐν Σαρδικῇ τῷ 347 παραστάντα Νικοπόλεως Ἡλιόδωρον, προαχθεὶς ἴσως ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ Κερκύρας εἰς Νικόπολιν.

Πλὴν τούτου θὰ μετέσχον τῆς συνόδου καὶ ἄλλοι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπίσκοποι, ἀφοῦ ὁ Εὐσέβιος εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (βιβλ. Γ') γράφει : «τῶν γὰρ ἐκκλησιῶν ἀπασῶν αἱ τὴν Εὐρώπην ἀπασαν Διθύην τε καὶ Ἀσίαν ἐπλήρουσιν ὁμοῦ συνηπτο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια . . . Ἀλλὰ καὶ Θράκες, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἡπειρώται» ἀλλ' ἀτυχῶς οὐχὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται.

Καὶ ἐν τῇ Β' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ θὰ ἔλαβον μέρος καὶ ἐπίσκοποι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ τῆς συνόδου ταύτης, ὡς καὶ τῆς Α', οἱ πατέρες δὲν ἀναγράφονται πάντες. Θεωρεῖται δὲ βέβαιον ὅτι παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὁ ἐπίσκοπος Εὐροίας Δονᾶτος, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη τῆς ἀγιότητος ἔφθασε μέχρι τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων. Εἰς τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον (431) ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος ἀντιπροσωπεύεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως, τοῦ Νικοπόλεως Δονάτου, ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Δωδώνης Θεόδωρον.

Ὁ Νικοπόλεως Δονᾶτος σημαίνουσαν θέσιν κατέλαβεν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀναδειχθεὶς συναγωνιστὴς τοῦ Κυρίλλου. Ἀτυχῶς ὁ Ἀττικός, ὁ διάδοχος τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτου τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου Δονάτου, ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τοῦ αἵρετικοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Διοσκούρου, συνεδριάσας μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ληστρικῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ (449), ἀλλ' αὐτὸς καθὼς καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐν γένει μεταμεληθέντες ἐζήτησαν συγγνώμην ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ καὶ ἔτυχον πράγματι συγγνώμης, ὁ δὲ Νικοπόλεως Ἀττικός μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐν τῇ συνόδῳ ἐπικρατοῦντος σάλου οὐ σμικρὰν δὲ ροπὴν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συνόδου προσέδωκε κατὰ τὴν συνταξιν τῶν κανόνων αὐτῆς.

Εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἔκτος τοῦ Νικοπόλεως Ἀττικοῦ, παρέστησαν ὁ Εὐροίας Μάρκος, ὁ Δωδώνης Φιλόθεος, ὁ Φωτικῆς Ἰωάννης, ὁ Ἀδριανουπόλεως Εὐτύχιος, ὁ Ἀγχιάσμου Κλαύδιος, ὁ Φοινίκης Περεγρίνος καὶ ὁ Κερκύρας Σωτήριχος. Πρώτην φορὰν ἐν Οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἡ Ἡπειρος ἀντιπροσωπεύθη δι' ὅλων τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς.

Εἰς τὴν Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἐκ τῆς Ἡπείρου ἀναφαίνεται. Εἰς τὴν ἐνδημοῦσαν μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει

ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ σύνοδον ἔλαβε μέρος ὁ Εὐροίας Θεόδοτος, εἰς τὴν Ζ' ὄμως, ἐκτὸς τοῦ Κερκύρας Φιλίππου, ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Νικοπόλεως Ἀναστάσιος.

Ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξὺ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου κατεῖχεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας πόλεως, τῆς Νικοπόλεως. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς τέσσαρας μεγάλας ἐπαρχίας καὶ τὴν ὑποδιαίρεσιν αὐτῶν εἰς διοικήσεις καὶ τούτων εἰς ἐπαρχίας, ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος, ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, ἀποτελοῦσα αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ρώμης. Συνήθως μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου τῆς ἐπαρχίας Ἡπείρου καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ ἐπεκράτει εἰρήνη, ἐκλιπόντων τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζόμενας διαφορὰς ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς συνόδοις, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας ἀναφερομένων εἰς τὸν ἐξάρχον Θεσσαλονίκης, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πάπαν, ἢ τὸν αὐτοκράτορα.

Ἄν ὅμως αἱ μεταξὺ ἐπισκόπων καὶ μητροπολίτου σχέσεις ἦσαν συνήθως εἰρηνικαί, τοῦτο δὲν συνέβαινε καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ἐξάρχου Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἐκάστοτε ἐγεννῶντο διάφοροι προστριβαί, τὰς ὁποίας κατέπαυεν ἡ μεσολάβησις τοῦ πάπα.

Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἡπείρου διεκρίθησαν κυρίως δύο: Ὁ ἅγιος Δονᾶτος ἐπίσκοπος Εὐροίας, καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος ἐπίσκοπος Φωτικῆς. Ἐξαιρετικὴν ὅμως θέσιν ἀπ' ἀρχῆς κατέλαβον οἱ μητροπολίται Νικοπόλεως ὡς ὑπερασπισταὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὡς ὁ Δονᾶτος καὶ ὁ Ἀλκίσων, καὶ ὡς ἱεράρχαι ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ πράξεως.

Αἱ ἐν Νικοπόλει διενεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς ἔργα χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ κοσμητικῆς, ὀφειλόμενα εἰς τὸν ζῆλον τῶν ἱεραρχῶν αὐτῆς. Ἡ βασιλικὴ τῆς Νικοπόλεως, τὸ καλλιτεχνικώτατον ψηφιδωτὸν τοῦ δαπέδου, τὰ ἔρειπια τοῦ μεγάλου καὶ λαμπροῦ οἰκοδομήματος, εἶναι ἔργα ὀφειλόμενα εἰς τοὺς ἱεράρχας τῆς Νικοπόλεως, τὸν Δουμέτιον Α', τὸν Δουμέτιον Β' καὶ τὸν Ἀλκίσωνα.

Ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπισημοτέρα ἀνεδείχθη ἡ Εὐροία. Ἐκτὸς τοῦ ἁγίου Δονάτου ἐπίσκοποι γνωστοὶ τῆς Εὐροίας εἶναι ὁ Μάρκος ἢ Μαρκιανός, μετασχὼν τῆς ἐν Ἐφέσῳ ληστρικῆς καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ Θεόδοτος, λαβὼν μέρος εἰς τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσαν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, καὶ ὁ εἰς Κέρκυραν καταφυγὼν Ἰωάννης.

Δευτέρα ἐπισκοπὴ ἡ τοῦ Ὀγχημοῦ ἢ Ἀγχιαμοῦ, παρὰ τοὺς σημερινοὺς Ἁγίους Σαράντα, τῆς ὁποίας ἐπίσκοπον γινώσκομεν τὸν Κλαύδιον ἢ Κλαδαῖον ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ, καὶ δεύτερον τὸν Χριστόδωρον ἢ Χριστόφορον (531). Ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ πόλις αὕτη πιστεύεται ὅτι ἐξέλιπε περὶ τὸ 552 ἐκ τῆς ἐπίδρομῆς τῶν ὑπὸ τὸν Ἰοτίλαν Γότθων.

Τρίτη ἐπισκοπὴ ἦτο ἡ τῆς Φοινίκης, λίαν ἐνωρὶς καὶ αὕτη ἐκλιπούσα

μὲν ὡστοὶ ἐπίσκοποι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὁ Περεγρίνος ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, ὁ Βαλεριανὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, καὶ ὁ Φίλιππος ἐν ἔτει 516.

Τετάρτη ἦτο ἡ τῆς Φωτικῆς, κειμένης, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν ἐπιστοποιήθη, εἰς τὴν θέσιν Λιμπόνι ΒΔ. τῆς Παραμυθίας.

Ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἐξετείνεται καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν σημερινὴν ἐπαρχίαν Παραμυθίας καὶ μέχρι τῆς Βελλᾶς, ἐπὶ τῆς Δωδώνης καὶ ἔτι πέραν. Ἡ Βελλὰ ἀναφαίνεται ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀρίζοντι τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα μετὰ τὴν δύσιν τῆς ἐπισκοπῆς Φωτικῆς, τὴν ὁποίαν καὶ ἀντικατέστησεν, ὥστε ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς νὰ ἐξουσιάζῃ πάσης τῆς τέως ἐπισκοπῆς Φωτικῆς.

Τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης ἡ ὁποία πρὸ καιροῦ ἐδέσποζε σχεδὸν πάσης τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Καλαμᾶ Ἡπείρου καὶ τῶν πέριξ τῶν σημερινῶν Ἰωαννίνων συνοικισμῶν, ἐπέζησεν ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἡπείρου· μάλιστα φαίνεται ὅτι προσκαίρως ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνασυνέστη καὶ ἡ ἐπισκοπή, διότι εὐρίσκόμεν πράξεις πατριαρχικὰς κατὰ τὰ ἔτη 1699 καὶ 1709, διὰ τῶν ὁποίων παρέχεται δικαίωμα εἰς τὸν μητροπολίτην Ἄρτης νὰ χειροτονῇ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους Βονδίτζης, Ἄετοῦ, Ἀχελφου, Ρωγῶν καὶ Φωτικῆς. Πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτι αἰῶνος ἡ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτου Ἄρτης ἐξετείνεται μέχρι αὐτοῦ τοῦ Σουλίου. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι ὁ τὸν Ναυπάκτου Ἄρτης ἀντικαταστήσας ἐν Ἡπείρῳ μητροπολίτης Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ἐπεκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ μέχρι Φαναρίου καὶ Σουλίου, πολλὰ δὲ χωρία τῆς ἐπαρχίας του ἀπέχουσιν ἐλάχιστα τῆς μητροπόλεως Παραμυθίας.

Ἐπισκόπους Φωτικῆς γνωρίζομεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τὸν Διάδοχον ὑπογράφοντα τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ἡπειρωτικῆς συνόδου, καταλιπόντα δὲ φήμην ὀσίου ὡς καὶ ἅγιον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἑορταζόμενον. Οὗτος κατέλιπεν ἑκατὸν κεφάλαια ἀσκητικά.

Ἐπίσης γνωρίζομεν τὸν διάδοχον αὐτοῦ Ἰλάριον, ὅστις διεκρίθη ὡς συγγραφεύς. Πέμπτη ἐπισκοπή ἡ τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς πρὸς καιρὸν καὶ Ἰουστιανουπόλεως κληθείσης, τῆς ὁποίας γινώσκόμεν τοὺς ἐξῆς ἐπισκόπους: Εὐτύχιον ἢ Εὐσιτόχιον ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ ληστρικῇ καὶ τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, Ὑπάπιον ὑπογράφοντα τὴν ἐπιστολὴν τῆς τοπικῆς ἐν Ἡπείρῳ συνόδου τῷ 516 καὶ Κωνσταντῖνον ὑπογράφοντα εἰς τὴν πρὸς πάπαν Ὀρμίσδαν ἐπιστολὴν (528).

Τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην ἀντικατέστησεν ἡ τῆς Δρυνουπόλεως, τῆς μετὰ ταῦτα Δρυϊνουπόλεως. Ἑκτη ἐπισκοπή ἡ τῆς Δωδώνης, τῆς ὁποίας ἐπισκόπους γνωρίζομεν τὸν Θεόδωρον, λαβόντα μέρος εἰς τὴν Γ' ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῇ σύνοδον, τὸν Φιλόθεον ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τὸν Οὐράνιον ὑπογράφοντα τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀγαστάσιον ἐπιστολὴν, καὶ τὸν Ἰουλιανὸν (516) λαβόντα μέρος εἰς τὴν ἐν Ἡπείρῳ τοπικὴν σύνοδον καὶ ὑπογράφοντα τὴν πρὸς τὸν πάπαν Ὀρμίσδιον ἐπιστολὴν.

Ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐκκλεσιολογοῦ ἀναφέρεται, ἔνῳ ἔχομεν ἱστορικὰς μαρτυρίας ὅτι ἡ Δωδώνη ἐπέζησεν ἐπὶ πολὺ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ὑπὸ τὸν Τοτίλαν Γότθων καὶ μόνον μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἀναφαίνεται ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὴν πόλις καὶ ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων.

Ἐβδόμη ἐπισκοπὴ εἶναι ἡ Βουθρωτοῦ, ἡ βραδύτερον μὲν τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν τῆς Ἡπείρου συσταθεῖσα, περὶ τὸ 451, ἀλλ' ἐπιζήσασα πλέον τῶν ἄλλων, μέχρις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐπίσκοποι γνωστοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἶναι ὁ Στέφανος ἐν ἐπιστολῇ τῶν ἐπισκόπων τῆς Π. Ἡπείρου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῇ πρὸς τὸν πάπαν Ὀρμίσδαν τῷ 516. Τελευταία ἐπισκοπὴ εἶναι ἡ τῆς Κερκύρας, ἧς οἱ ἐπίσκοποι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ἐξηρτῶντο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἡπείρου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη προσηρτήθη εἰς τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας. Εἰς τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως ἀνήκει καὶ ἡ νῆσος Ἰθάκη, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδένα ἐπίσκοπον αὐτῆς ἐγνωρίσαμεν.

Προκειμένου περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἐνστερνισθεῖσα τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀείποτε ὀρθομένη κατὰ τῶν αἰρέσεων, οὐδέποτε παρεξέκλινε τῆς ὀρθοδοξίας, ἀποβᾶσα μέγα προπύργιον διὰ τοὺς ὀρθοδόξους, οἵτινες κατέφευγον εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις πρὸς αὐτὴν ζητοῦντες ἐνίσχυσιν, ὡς ἐγένετο μετὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ὡς ἔπειτα μετὰ τὴν Δ' ὅταν δὲ ὁ ἔξαρχος Θεσσαλονίκης διὰ φόβον τοῦ αἰρετικοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τῷ 515 ἐπεκοινώνησε τῷ αἰρετικῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέῳ, τεσσαράκοντα ἐν ὅλῳ ἐπίσκοποι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακεκριμένην θέσιν κατεῖχον οἱ τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, συνεκρότησαν σύνοδον, καὶ ἦν, «συζητήσεως πολλῆς γενομένης περὶ τοῦ σωτηρίου λόγου, ἀπέδειξαν οἱ τρισμακαριώτατοι ἐπίσκοποι, τὴν Τριάδα ὁμοούσιον, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα». Συνελθόντες δὲ καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ συνόδῳ οἱ τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπίσκοποι ἐκύρωσαν τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καταδικάσαντες τὴν αἵρεσιν καὶ ἀποστείλαντες τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου εἰς τὸν πάπαν Ὀρμίσδαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον.

Ἐπίσης κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἐριδας ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἡπείρου ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιπροσωπευθεῖσα ἐν τῇ Ζ' Οἰκουμενικῇ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων συνόδῳ διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς Ἀναστασίου ὅταν ἐπίσης μετὰ τὴν ἐξορίαν Χρυσοστόμου ἡ Ἐκκλησία ἐσχίσθη εἰς δύο, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀπεχώρησαν ἑαυτοὺς τῆς κοινῆς τῶν ἀδικησάντων αὐτόν. Καὶ ἔπειτα, ἐν τῇ πάλῃ μεταξὺ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Φωτίου, τοῦ ὁποίου θαυμαστῆς καὶ ἐνθερμος ὑπερασπιστῆς ἀνεδείχθη ὁ μητροπολίτης Δανιήλ.

Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου διεκρίθησαν οἱ πρόεδροι τῆς μητροπόλεως αὐτῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Δονάτου, Ἀττικοῦ καὶ δὴ

τῶν δύο Δουμείων καὶ τοῦ Ἀλκίσωνος. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἡπείρου δὲν ὑστέρησαν ἐν τῇ εὐεργετικῇ δράσει ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Τὸ ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου μυθολογούμενον καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σωζομενοῦ ἀναφερόμενον περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἁγίου τῆς Ἡπείρου, τοῦ πολιούχου τῆς Θεσπρωτίας ἐπισκόπου Εὐροίας Δονάτου, ὅτι ἐφόνευσε τὸν φοβερὸν δράκοντα, ὅστις ἐκεῖ ἐμφωλεύων ἐμόλυνε τὸ ὕδωρ καὶ κατέστρεφε τὸν τόπον, καὶ ἐδωροφόρησεν εἰς τὴν πόλιν ὕδωρ καθαρὸν καὶ γλυκύ, σημαίνει τὴν πρακτικότητα τοῦ ἱεράρχου, ὅστις ἐκαθάρισε τὰ ἔλη τῆς Ἀχερουσίας.

Πάντες οἱ γράψαντες περὶ τῆς Νικοπόλεως δέχονται ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατάληψιν αὐτῆς τῷ 929, ἡ Ναύπακτος ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν καὶ συνεπῶς αἱ ἐν Ἡπείρῳ ἐπισκοπαὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ναύπακτος, ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλάδος ἐπέκειτο ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Κορίνθου, καὶ βραδύτερον, μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς θέματα, χειραφετηθεῖσα ἐγένετο μητρόπολις, τῆς ὁποίας ἡ δικαιοδοσία ἐξετείνετο μόνον ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ ἐν μέρει ἐν Ἀκαρνανίᾳ.

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ μέχρι τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ Ι' αἰῶνος, μέχρι τοῦ 929, ἡ Νικόπολις ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς ὅλης Π. Ἡπείρου ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν στυγνὴν ταύτην χρονολογίαν ἀμέσως ἡ Ναύπακτος δὲν ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν ἐπὶ ἡμισυν τοῦλάχιστον αἰῶνα, διότι ἄλλη τῆς Ἡπείρου πόλις ἠτύχησε νὰ ἀποβῇ ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος καὶ μητρόπολις τῆς Ἡπείρου· τελείως δὲ ἀσύστατα εἶναι τὰ ὅσα ὁ Ἀραβαντινὸς γράφει περὶ τῆς Ἐκκλησίας Νικοπόλεως, Ἀρτης, Ναυπάκτου καὶ Ἰωαννίνων, τελείαν σύγχυσιν ἐπάγων εἰς τὴν σκοτεινὴν ἄλλως τε ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων· διότι καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος θέλει τὴν Ἀρταν καὶ τὰ Ἰωάννινα ὡς μητροπόλεις τῆς Π. Ἡπείρου, εἶναι ζήτημα ἂν ὑφίσταντο αὐταὶ καὶ ὡς ἀπλοῖ μόνον συνοικισμοί.

Ἀλλ' ἀφοῦ οὔτε ἡ Ἀρτα, οὔτε τὰ Ἰωάννινα, ἀλλ' οὔτε ἔτι ἡ Ναύπακτος ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν, ποῦ ἀράγε μετετέθη ἡ ἔδρα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 959, μέχρις οὗ τελειωτικῶς ἐντοπισθῆ εἰς τὴν Ναύπακτον; Τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας μᾶς δίδει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις γράφει περὶ τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως: ὁ γὰρ θέμα Νικόπολις ἐπαρχίας τῆς Π. Ἡπείρου τῆς Φωκικῆς (= Φωτικῆς) ὑφ' ἡγεμόνα πόλεις δώδεκα Νικόπολις μητρόπολις μητρόπολις δὲ τοῦ θέματος πόλις Δωδώνη»

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου προκύπτει ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου κατέφυγεν εἰς τὴν Φωτικὴν ἢ τὴν Δωδώνην, αἵτινες δὲν εἶχον καταληφθῆ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰουστινιανός, εὐρὼν τὴν Φωτικὴν ἐν τόπῳ χθαμαλῷ κειμένην καὶ κατακλυζομένην ὑπὸ ὑδάτων, αὐτὴν μὲν ἀφῆκεν, ὡς εἶχεν, ἀντ' αὐτῆς δὲ εἰς τὸ ἀναντες ὑπεράνω αὐτῆς

πρὸς ἀνατολὰς ἔκτισεν ὄχυρόν φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν Ἅγιον Δονᾶτον καὶ τὸ ὁποῖον διετηρήθη καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Ἦτο φυσικόν, καταληφθείσης τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὁ στρατηγὸς αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχῶν νὰ καταφύγῃ εἰς ἄλλο φρούριον ὄχυρόν καὶ δυσπρόσθητον, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ τῆς Φωτικῆς, τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦδε τὸ ὄνομα ἀπέβη γενικώτερον· τὸ φρούριον κατέστησεν αὐτὴν ἔδραν ἐπαρχίας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου γράφεται «Ἐπαρχία Φωτικῆς»· ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦτο ὄχυρόν τὸ φρούριον τῆς Φωτικῆς, ἦτο ὅμως ὀπωσδήποτε ἀπόκεντρον διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ ἄλλο μέρος πλησιέστερον πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς, ἵνα εὐχερέστερον ἐποπτεύωσι καὶ ἀναχαιτίζωσιν αὐτούς· καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεσκευάσθη τὸ φρούριον τῆς Δωδώνης, ἣ ὁποία δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐκλείπει παντελῶς, καὶ οὕτως αὕτη ἀπετέλεσε τὴν μητρόπολιν τοῦ θέματος.

Τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Φωτικῆς εἶχεν ἐπεκταθῆ καὶ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Ἡπείρου περιλαμβάνον ἐκτὸς τῆς θεσπρωτικῆς χώρας τὸ τμήμα Βελλᾶς, Δωδώνης, Ἑλλοπίας καὶ πέραν ἔτι, καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του γράφει ὅτι κατέστησεν ὑποχείριον τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τὰς χώρας τὰς κειμένας ἐπὶ τοῦ Κρισαίου κόλπου καὶ τὴν ἑκατέραν Ἡπειρὸν τὴν Ἰλλυρίαν μέχρις Ἐπιδάμνου καὶ τὴν «Φωτικὴν πᾶσαν». Δεδομένου ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλωσιν τῆς Νικοπόλεως ἔδρα μὲν τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ Φωτικὴ, μητρόπολις δὲ τοῦ θέματος ἡ Δωδώνη, προβάλλει ἡ ἐρώτησις ἐπὶ πόσον χρόνον αὕτη διετέλεσε μητρόπολις.

Ἡ ἐν Δωδώνῃ διαμονὴ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν διήρκεσεν οὐχὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Αὗται ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλος, συνεπείᾳ νέων ἐπιδρομῶν, νὰ ζητήσωσι καταφύγιον εἰς μέρος ἀσφαλέστερον ἔξω τῆς σλαυϊκῆς ἐπικρατήσεως, καὶ ὡς τοιοῦτον προὔτίμησαν, μετὰ βραχεῖαν ἴσως διαμονὴν ἐν Βονδίτση, τὴν Ναύπακτον, παράλιον φρούριον ὄχυρόν. Τότε δὲ καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Ναυπάκτου, ὡς μητροπολίτης τῆς ἔδρας τοῦ στρατηγοῦ, ἀνέλαβε τὴν μέριμναν τῶν τῆς ἐκκλησίας Νικοπόλεως ἐπισκοπῶν, διατελῶν ὁ πρόεδρος τῆς Π. Ἡπείρου· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὸ τοῦ 959 ἔτους τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καθ' ὅσον τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐκδοθέντα «Νέα τακτικά» ἀναγράφουσι τὸν μὲν Ναυπάκτου κατέχοντα πλέον τὸν θρόνον τοῦ Νικοπόλεως, τὰς δὲ ἐπισκοπὰς τῆς Ἡπείρου ὑπαγομένας ὑπ' αὐτόν.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως, ἡ θέσις τῶν ἐν Ἡπείρῳ Ἑλλήνων δὲν ἦτο εὐχάριστος. Τότε ἀπ' ἄκρον ἕως ἄκρου τῆς Ἡπείρου ἐγκατεστάθησαν σλαυϊκοὶ ἐποικισμοὶ καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναμφιβόλως ἀναφέρονται τὰ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Στράβωνος: «πᾶσαν Ἡπειρον Σκύθοι Σλαυοὶ νέμονται» καὶ ἀπὸ τότε βεβαίως ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ τόσαι καὶ τόσαι σλαυϊκαὶ τοπωνυμῖαι. Τότε οἱ Βούλγαροι διὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Συμεῶν καὶ τοῦ Πέτρου «πάντα τὰ ἐν ποσὶ ληϊσάμενοι

κατέλαβον τὴν Νικόπολιν τέλος ἐν αὐτῇ σαββατίσαντες» (Κεδρηνός)· τὸ «σαββατίσαντες» τοῦτο εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικόν, σημαῖνον ὅτι ἐκεῖ ἐπὶ τέλους ἀνεπαύθησαν.

Ὅντως δὲ οὗτοι παρήμεναν εἰς τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως καὶ ἐκεῖ εὗρεν αὐτοὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος. Ἐκεῖ ἐπίσης ἦσαν ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ὡς καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνοσ (1034-1041) ὅτε ἦλθεν ὁ Πέτρος Δολεάνος, προσκληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκτοτε ἀρχίζουν οἱ ζοφεροὶ χρόνοι τῆς Ἡπείρου. Χάρις ὅμως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς ἱεράρχας, τὸν κλῆρον καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὰς μονὰς καὶ τοὺς μοναχοὺς, ἡ Ἡπειρος κατώρθωσε νὰ ζήσῃ. Μόλις ἡ μητρόπολις τῆς Νικοπόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, τέσσαρες νέαι ἐπισκοπαὶ ἰδρύθησαν ἐν τῇ Ἡπείρῳ, τῶν Ρωγῶν, τῆς Κοψύλης, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Βελλᾶς, καὶ μετ' ὀλίγον καὶ πέμπτη ἡ τῆς Χιμάρρας, καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἕκτη, ἡ τῆς Ἀρτης, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰς τρεῖς ἄλλας, τὰς ἀπ' αἰῶνων ὑφισταμένας, τῆς Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως καὶ Βουθρωτοῦ, ἀπέβησαν αἱ ἀκροπόλεις τῆς πίστεως καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἱ ἀφειτηρίαι τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς σλαυοκρατουμέναις χώραις. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁποῖαι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν αἱ κατὰ δεκάδας ἀριθμούμεναι ἐν Ἡπείρῳ μοναί, αἱ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν τοῦ ἔθνους περίστασιν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσέφερον ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας.

Ἡ μητρόπολις τῆς Ναυπάκτου, ἀντικαστήσασα τὴν Νικόπολιν, εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς τοὺς ἐπισκόπους Βονδίτζης, Ἀετοῦ, Ἀχελῷου, Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Βελλᾶς, Δρυνουπόλεως, Βουθρωτοῦ, Χιμάρρας, ὅσοι ἀναγράφονται εἰς τὰς «Notitias», τοὺς ἐπισκοπικοὺς δηλαδὴ καταλόγους, ἀλλ' ἐκτὸς τούτων εἶχε καὶ τὰς ἐπισκοπὰς Ἀρτης καὶ Κοψύλης, τὰς ὁποίας οὐδεὶς κατάλογος ἀναγράφει. Κακῶς ἴθιεν ἐγράφη ὅτι ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου καὶ κατόπιν ὑπὸ τὴν τῶν Ἰωαννίνων διετέλουν καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Φοινίκης, Ἀγχιάσμου, Εὐροίας καὶ Συρείας, Κερκύρας, Λευκάδος, Περιστερᾶς, Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως, Ἐλαΐα, καὶ Πάργας. Αἱ ἐπισκοπαὶ Φοινίκης, Ἀγχιάσμου καὶ Εὐροίας εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει καὶ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος οὐδεμία μνεῖα περὶ αὐτῶν γίνεται.

Ἡ Κέρκυρα ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ θέματος τῆς Π. Ἡπείρου καὶ τελούσα ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τῆς Νικοπόλεως, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ χειραφετήθη, ὑπαχθεῖσα εἰς τὸ τότε ἰδρυθὲν θέμα τῆς Κεφαλληνίας, ὥστε οὐδεμίαν δικαιοδοσίαν ἠδύνατο ἰὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτῆς ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου· ὁ Λευκάδος οὐδέποτε διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν τοῦ Ναυπάκτου. Ἐπισκοπὴ Περιστερᾶς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν Ἡπείρῳ· τοιαύτη ἐπισκοπὴ ὑπῆρξεν ἐν Θεσσαλίᾳ τελούσα ὑπὸ τὸν Λαρίσης· Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως ἠνωμένα ἐπισκοπαὶ δὲν ὑπῆρξαν, οὐδὲ μετετέθη ποτὲ ἡ ἐδρα τῆς Νικοπό-

λεως εἰς τὴν Κοψύλην μετὰ τὴν παντελῆ ἐρήμωσιν αὐτῆς. Ἡ Κοψύλη, ἰδουθεῖσα εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νικοπόλεως διὰ τὰ περισυλλέξῃ πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ περισυλλεγῇ ἀπὸ τὰ σπαράγματα τῆς Νικοπόλεως, ὑπήχθη κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, ἔπειτα ἠνωμένη μετὰ τῆς Χιμάρρας ὑπετάγη εἰς τοὺς Φράγκους καὶ μόνον τῷ 1363 ὁ Κοψύλης καὶ Χιμάρρας Φρὰ Νικόλαος ὑπέβαλε τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Καλλίστου· ὥστε ἐπισκοπὴ Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως οὐδέποτε ὑπῆρξεν· ἀλλ' οὔτε ἀπλῆ ἐπισκοπὴ Νικοπόλεως, ὡς ἐσφαλμένως ἐγράφη, καὶ ἤτις δῆθεν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (1080), ψιλῶ ὀνόματι μόνον ὑπάρχουσα, συνεχωνεύθη εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν Ἀρτης.

Οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Νικοπόλεως, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ 347 δὲν λήγουσι τῷ 1480, ἀλλὰ τῷ 877, ὅτε ὁ τελευταῖος γνωστὸς μητροπολίτης Νικοπόλεως προήχθη ὑπὸ τοῦ Φωτίου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγκύρας· ἔκτοτε οὔτε μητροπολίτης οὔτε ἐπίσκοπος ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ψιλῶ μόνον τίτλῳ ὑπῆρξε, καὶ μόνον Λατῖνοι, *in partibus*, φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ Νικοπόλεως ἀπὸ τοῦ 1390 μέχρι τοῦ 1437, καὶ τὰ ὀνόματα 12 τοιούτων ἀναγράφει ὁ Le Quien. Ἀσφαλῶς ὅπου ἀναγράφεται ἐπίσκοπος Νικοπόλεως δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἠπειρωτικῆς, ἀλλὰ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Νευροκοπίου, Νικοπόλεως λεγομένου καὶ τούτου.

Οὐδέποτε ἐπίσης ὑπῆρξεν ἐπισκοπὴ Ἐλαίας καὶ Πάργας. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κασσώπης, τὴν ὁποίαν δῆθεν μετὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα ἀντικατέστησεν ἡ ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων.

Ἀλλ' οὐδὲ ἐπισκοπὴ Γαρδικίου ὑπῆρξε ποτὲ εἰς τὴν Ἠπειρον· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη τῆς Θεσσαλίας οὔσα ἀείποτε διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης· οὐδ' ἀληθεύει ἐπίσης τὸ λεγόμενον, ὅτι ἡ Ἄρτα δὲν εἶχε πρότερον ἐπισκοπικὴν ἀρχήν, διότι ἡ Ἄρτα, εὐθὺς ἅμα τῇ ἰδρῦσει, ἐτιμήθη δι' ἐπισκοπικοῦ θρόνου, γνωρίζομεν δὲ καὶ ἐπίσκοπον Ἀρτης ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ, τὸν Βασίλειον, λαβόντα μέρος τῷ 1157 εἰς τὴν ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν συνελθούσαν σύνοδον ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Παντευγένου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ναυπάκτου Βασίλειος.

Ἐπισκοπὴ ἐπίσης ἦτο ἡ Ἄρτα καὶ ἐπὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸ 1204 καὶ ἔξῃς, γνωστοὶ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι Ἀρτης Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου περὶ τὸ 1222 καὶ ἔφεξῃς. Ἐπισκοπὴ δὲ διετέλεσεν μέχρι τοῦ 1367, ὅποτε ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατέστησεν ἔδραν τοῦ τὴν Ἄρταν τῇ συγκαταθέσει τῆς Μ. Ἐκκλησίας, προσλαβὼν καὶ τὸν τίτλον αὐτῆς καὶ καταργήσας, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὴν ἐπισκοπὴν.

Ἐκτοτε δὲ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἄρτα ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς Ναυπάκτου εἰς μίαν μητρόπολιν, τῆς ὁποίας ὁ μητροπολίτης ἐτιτλοφορεῖτο «Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης, καὶ ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχὸς πάσης Αἰτωλίας», ἢ, ὡς

ἀνεγνώσαμεν εἰς ἔγγραφα ἐπιτόπια τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, «ὕπερτιμος καὶ ἑξαρχος Νικοπόλεως καὶ πάσης Αἰτωλίας».

Κατὰ ταῦτα δὲν ἀληθεύουσι τὰ λεγόμενα ὅτι ἀπὸ τοῦ 1204 ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία τῆς Ναυπάκτου συνεχωνεύθη τῇ μητροπόλει τῆς Ἄρτης, ὁ δὲ νέος μητροπολίτης προσηγορεύετο μέχρις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὑπερτίμος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου καὶ ἑξαρχος Αἰτωλίας.

Ἄλλ' οὔτε ἀληθεύει ὅτι ἀπὸ τοῦ 1203 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ναυπάκτου ὑπεβιβάσθη παρεπομένη τῇ τῆς Ἄρτης. Ἡ Ναύπακτος, ὑπαγομένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὸν Κορίνθου, ἀκολούθως, μετὰ τὴν εἰς θέματα διαίρεσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὑπήχθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦσαν αἱ Θῆβαι καὶ ὄχι ἡ Ναύπακτος. Ἡ Ναύπακτος ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους καὶ τοῦ Πυρφορογεννήτου τάσσεται πέμπτη πόλις εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους μάλιστα ὡς μητρόπολις Αἰτωλίας (πολιτικῶς) τίθεται ἡ Ἡλις.

Ἄν ἡ Ναύπακτος βραδύτερον ὑπήχθη ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Νικοπόλεως, ὡς γράφει ὁ Λουίτζπράνδος, δὲν εἶναι εἰσέτι ἐξηκριβωμένον τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὀλίγον ὕστερον μετὰ τὴν σλαυικὴν κατοχὴν τῆς Νικοπόλεως, τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, συνενωθείσα μετὰ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως ἡ Ναύπακτος καὶ διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα, καὶ ὁ μητροπολίτης αὐτῆς κατέλαβεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Π. Ἡπείρου τὴν θέσιν, ἣν πρότερον κατεῖχεν ὁ Νικοπόλεως· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότερα «Τακτικά» ἐγράφετο ὁ Ναυπάκτου ἐκ παραλλήλου μετὰ τοῦ Νικοπόλεως. Κατὰ ταῦτα ὁ Ναυπάκτου οὐδέποτε ἐτιτλοφορήθη Ναυπάκτου, Νικοπόλεως καὶ Ἄρτης ὑπερτίμος καὶ ἑξαρχος πάσης Αἰτωλίας· ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου ὑπερτίμος μόνον ἐν ἀρχῇ, τιμῆς ἕνεκεν ἐπέιχε τὸν τίπον Σεβαστείας τῆς Μεγάλης τῷ 1272, πιθανῶς δὲ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέιχε τὸν τίπον τοῦ Σάρδεων καὶ μόνον μετὰ τὸ 1272 ἀναφέρεται πλέον ὡς ἑξαρχος πάσης Αἰτωλίας, καὶ τὸν τίπον τοῦτον διατήρησε μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ἐπέιχε τὸν τίπον τῆς Ἀγκύρας. Περὶ τὸ 1285 — 1307 ἡ Ναύπακτος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ μητρόπολις μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἰωαννίνων, ἀναδειχθεῖσαν εἰς μητρόπολιν· ἐφεξῆς οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Ἀλεξούδη καὶ Ἄρτης Σεραφεῖμ περὶ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης σιωπῶσι, μνημονεύοντες μόνον τὸν κατὰ τὸ 1480 Γεράσιμον Χοῖδᾶν· πρὸ αὐτοῦ ὁμοίως τῷ 1452 εὐρίσκομεν τὸν Θεόδωρον καὶ τῷ 1437 τὸν Μαρτύριον. Κατόπιν οἱ κατάλογοι ἀναφέρουσι τῷ 1510 τὸν Ἰάκωβον, ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ τῷ 1507 ἀπαντῶμεν τὸν Εὐθύμιον.

Κατὰ τὰ «Τακτικά» ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου, ὡς πρόεδρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Ἡπείρου, ὑπήγοντο αἱ ἐπισκοπαὶ Βονδίτζης, Ἀετοῦ, Ἀχελῷου, Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως καὶ Βουθρωτοῦ. Κατὰ νεώτερα «Τακτικά» ἀντὶ τῆς Φωτικῆς τίθεται ὁ Ὀφτίνης, ἀντὶ Ἀδριανουπόλεως γράφεται Δρυνουπόλεως, προστίθεται δὲ καὶ ὁ Χιμάρας.

Ἐν τούτοις ὁμοῦ προσθέτομεν καὶ δύο ἑτέρας ἐπισκοπὰς, μὴ ἀναφερομένας μὲν εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους, ἀλλὰ γνωστὰς ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν, τὴν Κοψύλης καὶ τὴν Ἄρτης. Ἐξ αὐτῶν ὁμοῦ ὁ Ἰωαννίνων, ὁ Ἀδριανουπόλεως, ὁ Φωτικῆς, ὁ Βουθρωτοῦ, ὁ Χιμάρρας καὶ ὁ Κοψύλης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ὑπεβλήθησαν καὶ αὖθις ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, ὑφ' ὃν καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ Συμεὼν καὶ Πέτρου βασιλέων τῶν βουλγάρων ἐτέλουν· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου Φωκά, δηλαδὴ μετὰ τὸ 969, ἠνώθησαν τελειωτικῶς μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Βονδίτζης, Ἄετοῦ, ὁ καὶ ὁ πρωτόθρονος, καὶ ὁ Ἀχελῶου ἦσαν αἱ κυρίως ἐπισκοπαὶ τοῦ Ναυπάκτου ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ, αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς Ἡπείρου. Ἐπὶ Ἰωάννου Ἀποκαύκου, μητροπολίτου Ναυπάκτου ὑπήγετο ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου καὶ ὁ Ἀδραγαμέστου. Περὶ τοῦ Βονδίτζης μόνον φρονοῦμεν ὅτι ἴσως, πρὶν ἢ ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως ἀπὸ τῆς Δωδώνης μεταφέρει τὴν ἔδραν του εἰς Ναύπακτον, διέμειγεν ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Βόνδιτζαν, πόλιν ὀχυρὰν τότε, ἀφοῦ βλέπομεν εἰς συγγραφεῖς Βυζαντινοῦς καὶ νεωτέρους ἢ πόλις καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Βονδίτζης νὰ συγγέεται μετὰ τῆς Δωδώνης.

Αἱ πόλεις καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Ἄρτης καὶ Κοψύλης ἰδρῦθησαν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐκ Δωδώνης ἀναχώρησιν τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος. Οἱ Ρωγοὶ καὶ ἡ Κοψύλη, οὐχὶ μᾶκρὰν ἀλλήλων κείμεναι, ὥς ἐπισκοπαὶ διετηρήθησαν μέχρις ἑσχάτων, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐνωθεῖσαι εἰς μίαν ἐπαρχίαν· ἡ ἐπισκοπὴ Κοψύλης, ἀγνωστον πότε ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς Χιμάρρας, διετέλει ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 1363, ὅτε ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Φρὰ Νικολάου ὑπήχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, γνωρίζομεν δὲ καὶ Κοψύλης ἐπίσκοπον, ὅστις εὗρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχειροτόνησε τῇ 11ῃ Ἀπριλίου 1283 μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Γερμανοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Δεβρῶν τὸν πατριάρχην Γεώργιον Κύπριον, μετογομασθέντα Γρηγόριον. Οἱ δὲ Ρωγοὶ διετέλεσαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρις ἑσχάτων ἠνωμένα μετὰ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς δὲν ἦσαν τιτουλάριοι ἀπλῶς, ὡς νομίζεται, ἀλλ' ἐν ἐνεργείᾳ, οὐδέποτε διακοπίσης τῆς σειρᾶς αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν παντελεῖα καταστροφὴν τῆς πόλεως τῶν Ρωγῶν.

Τῷ 1590—1601 γνωστὸς ἡμῖν ὑπάρχει ὁ Ρωγῶν Δωρόθεος, ὅστις ἀπέθανε τῇ 26 Δεκεμβρίου 1601· τῷ 1720 ὁ Παρθένιος, τῷ 1792 ὁ Δανιὴλ μετατεθεὶς εἰς τὴν μητρόπολιν Οὐτζίτζης. Τῷ 1794 ὁ Μακάριος, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον Ρωγῶν καὶ Κοψύλης. Οὗτος φυγὼν εἰς Κέρκυραν διετέλεσε κατὰ τὸ 1818 τοποτηρητῆς τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Κερκύρας μέχρι τοῦ 1824 καὶ ἀπὸ τοῦ 1824—1827 μητροπολίτης Κερκύρας, καὶ τέλος ὁ ἐπὶ τῆς Ἐπανάστασεως ἐθνομάρτυς Ἰωσήφ, ὅστις προσέφερεν ἑαυτὸν ἐν Μεσολογγίῳ ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ ὅτι δὲ οἱ Ρωγοὶ διετέλεσαν πάντοτε θρόνος ἐπισκοπικὸς ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης δείκνυται καὶ ἐκ τῶν δύο πατριαρχικῶν πράξεων ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' καὶ Κυπριανοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικυροῦνται εἰς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονῇ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων καὶ τῶν Ρωγῶν.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ὀφτίνης ἢ Ὀστίνης ὡς μετέωρον μόνον ἐπέλαμψεν ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀρίζοντος τῆς Ἡπείρου, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Φωτικῆς κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ὅτε ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς μετέφερε τὴν ἔδραν του πρὸς καιρὸν εἰς ἄλλην ὀχυρὰν πόλιν παρὰ τὸν Καλαμᾶν, τὴν Ὀφστίναν ἢ Ὀσδίναν (νῦν Πέντε Ἐκκλησιές), ἐξάωρον τῆς Παραμυθίας ἀπέχουσαν, καὶ ὅπου καὶ σήμερον ἐτι σώζονται οὐκ ὀλίγοι ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ ἐρείπια βυζαντινῶν φρουρίων. Αἱ ἐπισκοπαὶ Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἰδρυθεῖσαι, εἶναι σύγχρονοι, οὐχὶ ἀρχαιότεροι τοῦ Ι' αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ 1284 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἡπείρου ἀποχωρίζεται πλεόν ὀριστικῶς τῆς Ἐκκλησίας Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου παύει πλεόν νὰ εἶναι ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἡπείρου. Τοῦτο ἐγένετο ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καταλήψεως τῆς Ναυπάκτου, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Πρεσβύτερος τὴν τέως ἐπισκοπὴν τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσεν εἰς μητρόπολιν καὶ δι' ἰδιαιτέρων αὐτοκρατορικῶν φιλοτιμιῶν εὐηργέτησεν, ἐκδώσας ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς χρυσόβουλλα ἐν ἔτει 1319 καὶ 1321.

Ἡ τοιαύτη πράξις τοῦ αὐτοκράτορος σκοπὸν εἶχεν, ἵνα προτάξῃ τὰ Ἰωάννινα ὡς προπύργιον κατὰ τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὅσα δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐποφθαλμιῶσι τὴν ἠπειρωτικὴν χώραν μετὰ τὴν ἐξασθένησιν τῶν δεσποτῶν αὐτῆς. Κατέχων τὸ ὀχυρὸν φρούριον τῶν Ἰωαννίνων ὁ αὐτοκράτωρ, ἤλπιζε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὰ ἄλλα κάστρα. Εὐσεργετήσας πλουσιοπαρόχως τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, δὲν παρέλειψε νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν μητροπολίτην αὐτῆς, ἐπικυρώσας πάσας τὰς προνομίας καὶ δίκαια αὐτῆς, ὅσα εἶχεν πρότερον καὶ ὅσα πάλιν ἔπειτα ἔλαβεν. Ἐνῶ δὲ ἐξ ἀρχῆς ἅμα τῇ ἀνυψώσει τῶν Ἰωαννίνων εἰς μητρόπολιν εἶχεν αὕτη δύο μόνον ἐπισκοπὰς, τὴν τῆς Βελλᾶς καὶ τῆς Δρυνοπόλεως, ἥδη ἐπεδόθησαν αὐτῇ καὶ δύο ἕτεραι, ἡ τῆς Βουθρωτοῦ καὶ ἡ τῆς Χιμάρρας, αἵτινες τέως διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰταλῶν.

Ἡ νέα πρωτεύουσα τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀρχῇ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς δὲν ἐστάθη εὐτυχής. Ἐν διαστήματι ὀγδοήκοντα ἐτῶν, ἐκ τῶν τριῶν ἐκλεγέντων μητροπολιτῶν ὁ εἰς μόνον ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὡς ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων· διὰ τοῦτο παρέμεινεν ἡ Ἐκκλησία ἄνευ ἀρχιερέως, ὅτε ἐπὶ τέλους, τῷ 1365, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας ὁ Σεβαστιανός, ζητηθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μητρόπολις τῆς Ναυπάκτου εἶχε περιέλθει καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰταλῶν, ὁ δὲ κατὰ τὸ 1365 ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου ἐκ τῆς

ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου προβιβασθεὶς ἀρχιερεὺς προσεχώρησεν εἰς τοὺς Λατίνους, τὸ πατριαρχεῖον τὸ 1365 ὄρισεν, «ἵνα ἡ ἀγιωτάτη μητρόπολις τὰ Ἰωάννινα ἐπέχη τὸν τόπον τοῦ Ναυπάκτου καὶ πᾶσαι αἱ τελοῦσαι ἐπισκοπαί, αἱ τε ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου καὶ αἱ τῶν Ἰωαννίνων, τελῶσιν ὑπὸ τὴν ἀγιωτάτην μητρόπολιν τὰ Ἰωάννινα, μέχρις ἂν ἡ τοιαύτη Ναύπακτος ὑπὸ τῶν Λατίνων κατέχηται».

Ἀλλὰ τὰ πράγματα τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἦσαν ποσῶς εὐχάριστα καὶ ὁ ἐκλεγείς μητροπολίτης αὐτῶν Σεβαστιανὸς δὲν ηὐτύχησεν ἐν ἡσυχίᾳ νὰ ποιμάνῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ· συμφορὰ δυσανάλλακτος κατέλαβε τὴν ἡπειρωτικὴν πρωτεύουσαν.

Τὸ ἔτος 1367 ἡγεμὼν αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Σέρβος Θωμᾶς ὁ Πρελοῦμπος, ὦμος καὶ σκολιὸς τύραννος, ὃς περιγράφει αὐτὸν τὸ Ἠπειρωτικὸν χρονικόν, καὶ διώκτης τῆς Ἐκκλησίας, διότι εὐθύς «τὸν ποιμένα αὐτῆς ἐξώθει, ἀφαιρεῖ δὲ καὶ τὰ προσόντα τῆ Ἐκκλησία χωρὶα καὶ κτήματα καὶ ταῦτα τοῖς μεθ' αὐτοῦ Σέρβοις ἀπονέμει». Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων οὕτως ἐκλυδωνίζετο, ὁ δὲ ποιμὴν αὐτῆς ἐξόριστος τῆδε κάκεισε περιφέρετο, διωκόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ 1367 ἐκλεγέντος νέου μητροπολίτου Ναυπάκτου, τοῦ ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Λευκάδος μετατεθέντος Ματθαίου, ὅστις ἐδραν αὐτοῦ κατέστησεν τὴν Ἄρταν.

Καὶ ὁ νέος μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ὁ κατὰ τὸ 1381 ἐκλεγείς Ματθαῖος, δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ προκατόχου του, ἀναγκασθεὶς καὶ αὐτὸς νὰ διαμένῃ ἐξόριστος ἐν Ἄρτῃ, ἕως οὔ, τῷ 1385. ἢ 1384, μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ τυράννου ἠδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰωάννινα, μετακληθεὶς ὑπὸ τοῦ νέου δεσπότη Ἡσαῦ τοῦ Βουοδελμόντου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπανῆλθον εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν τροχίαν, μέχρις οὔ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων ἀρχεται νέα περίοδος ταλαιπωριῶν, ἀλλὰ καὶ δράσεως.

Ἐν τούτοις καθ' ὅλην τὴν ταραχώδη ταύτην ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἐπλάζοντο τῆδε κάκεισε, μεθ' ὅλον τὸν ἀμείλικτον πόλεμον τὸν κατ' αὐτῆς κινήθηεντα, μία ζωὴ ἐξαιρετικῶς σφριγῶσα ἐξεδηλοῦτο ἐν αὐτῇ. Δύο κλάδοι δύο περιφανεστάτων βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, τῶν Φιλανθρωπηνῶν καὶ Στρατηγοπούλων, ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων φεύγοντες τοὺς ἀλλυδόξους, ἀποκατεστάθησαν ἐν τῇ περιφανεῖ πρωτεύουσῃ τῆς Ἠπείρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ διέπρεψαν ἀποβάντες στῦλοι καὶ ἐδραῖωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπηνός, ὁ μέγας οἰκονόμος καὶ ὑποψήφιος τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῶν Ἰωαννίνων, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1292 ᾤκοδόμησεν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ φροντιστήριον ἐπέστησεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Στρατηγόπουλος ἀφ' εἰέρου ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ εἶχεν ἰδρύσει καὶ αὐτὸς τὴν μονὴν του μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ φροντιστηρίου· ἄλλοι ἴδρυσαν τὴν μονὴν τοῦ Ἀρχιμανδραίου, ἕτεροι τὴν μονὴν τοῦ Ὁρους

καὶ ἄλλοι ἄλλας μονάς, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου δίκτυον μονῶν ἐπεξετάθη καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1431, ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων συνθηκολογήσασα παρέδιδεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ σουλτάνου Μουράτ μετὰ τῶν κλειδῶν τοῦ φρουρίου τὴν ἐλευθερίαν τῆς : « Ὁμνύω σᾶς εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐράνου καὶ τῆς γῆς, καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ, καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια καὶ τοὺς ρκδ' προφήτας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθί μου, ὅπου ζώνομαι, ὅτι νὰ μὴν ἔχητε κανένα φόβο, μήτε αἰχμαλωτισμὸν μήτε πιασμόν, μήτε μασγίδι νὰ ποιήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησίαί σας νὰ σημαίνουν, καθὼς ἔχουν συνήθειαν, ὁ δεσπότης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν τὴν ρωμαϊκὴν, καὶ ὅλα τευ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα, οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουσι γονικά τους, τὰ ὑποστατικά καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινὸς λόγον, καὶ ἄλλα ὅτι ζητεῖτε νὰ σᾶς τὰ δώσουν »· αὐτὰ καὶ ἄλλα ὑπέσχετο μεθ' ὅρκου ὁ Σινὰν πασᾶς γραπτῶς καὶ προφορικῶς ἀπὸ μέρους τοῦ σουλτάνου, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Ἰωαννῖται παρέδωσαν τὴν πόλιν, λαβόντες παρ' αὐτοῦ « Χάτι σερῖφ » ὑπογεγραμμένον ἰδίᾳ τοῦ σουλτάνου χειρὶ.

Ὁ σουλτάνος ἀπέστειλεν εἰς Ἰωάννινα 18 ἀξιωματικούς αὐτοῦ, ἵνα ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καταλάβωσι τὴν πόλιν. Οὗτοι ἅμα τῇ ἀφίξει των, ὀλίγον φροντίζοντες νὰ τηρήσωσι τὸν νόμον καὶ τὰς συνθήκας, πρῶτον ἔργον εἶχον νὰ κατεδαφίσωσι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, ἣτις ἠγείρετο εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, καὶ νὰ κρημνίσωσι τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως. Πλεῖστοι ἔξ αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐζήτησαν εἰς γάμον τὰς θυγατέρας τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως καὶ ἀπεκρούσθησαν, ἐπέτυχον παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν ἄδειαν ν' ἀρπάσωσιν αὐτὰς διὰ τῆς βίας.

Τὰ δὴθεν προνόμια τῶν Ἰωαννιτῶν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀπέβησαν χάριτος ἀγραφος· οὐδεμία ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Τὸ παιδομάζωμα, ἡ ἀναγκαστικὴ ἐρήμωσις, ἡ ἠθικὴ πίεσις, ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἰδιοκτησίας, αἱ αὐθαιρεσίαι καὶ καταδυναστεύσεις τοῦ τυχόντος Ὀθωμανοῦ, τὰ δεινὰ καὶ τὰ κακοπαθήματα σκληρῶς κατεβάρουν τὸν ἠπειρωτικὸν λαόν.

Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν σκληρὰν ταύτην δοκιμασίαν τοῦ ἔθνους εἶχε νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον πολὺ δυσχερέστερον ἢ κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, διότι ἀσυγκρίτως φοβερώτερος ἦτο ὁ τύραννος. Εἰς τὰς μέχρι τοῦδε δύο ἐπισκοπὰς, ὑπὸ τὸν Ἰωαννίνων, τὴν Βελλᾶς καὶ Δρυϊνουπόλεως, προσετέθησαν τρεῖς ἕτεραι : ἡ τῆς Βουθρωτοῦ, ἣτις ἐπὶ δύο αἰῶνας διετελεῖ ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, παρὰ τοῦ πάπα λαμβάνουσα ἐπισκόπους, δευτέρα ἡ τῆς Χιμάρρας, καὶ αὕτη ἐκ τῶν Λατίνων ἀποσπασθεῖσα καὶ ἦτις ἐνωθεῖσα μετὰ τοῦ Δελβίνου ἀπετέλεσε μίαν ἐπισκοπὴν Χιμάρρας καὶ Δελβίνου, καὶ ἔπειτα ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Γλυκέως, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἡ ὀλίγον πρότερον ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς, ἴσως δὲ καὶ ἐν Ζαγορίῳ νὰ ὑπῆρχεν ἄλλη ἐπισκοπὴ.

Ἐπηκολούθησεν ἔπειτα ἡ κτίσις ἀπείρων ἐκκλησιῶν, ὡς ἐπίσης καὶ

ἢ Ἰδρυσίς κατὰ ἑκάτοντάδας, ἀνὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς, μονῶν, ἐν αἷς ἐλειτούργουν σχολεῖα, ὡς ἐν τῇ τῆς Βελλᾶς, Μολυβδοσκεπάστου, Ζέρμας, Καμότσανης, Γηρομερίου, Ζίτσης καὶ πλείσταις ἄλλαις. Αὕτῃ ἡ πόλις καὶ ἰδίως ἡ νησίς τῶν Ἰωαννίνων ἀπέβη ἄλλη Θηβαΐς. Εἰς μόνην τὴν νῆσον τῶν Ἰωαννίνων ὑπῆρχον ἑπτὰ ἐν ὄλῳ μοναί, κτίσματα τῶν Φιλανθρωπῶν, Στρατηγοπούλων, Ἀτσαράδων καὶ ἄλλων εὐγενῶν καὶ εὐλαβῶν Ἠπειρωτῶν.

Ἐν ταῖς μοναῖς ταύταις μαθητεύσαντες οἱ μεγαλύτεροι διδάσκαλοι τοῦ γένους, ἔσπευσαν πρὸς πᾶσαν γωνίαν τῆς πατρίδος νὰ μεταδώσωσι τὴν παιδείαν, νὰ στηρίξωσι τὸ φρόνημα καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους. Καὶ οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἦσαν κυρίως κληρικοὶ καὶ μοναχοί. Φιλανθρωπῆνοί, Στρατηγόπουλοι, Ἀτσαράδες, Νήφων Μεταξᾶς, Τσεχοῦλαι, Πλέσσας, Πρόκλος, Κομνηνός, Ἐπιφάνιος καὶ Γεώργιος Ἡγουμένου, Βησσαρίων, Μακρῆς, Μελέτιος Μήτρου, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Βούλγαρης, Τρύφων, Μπαλάνοι καὶ ὅλη ἡ λοιπὴ χορεία τῶν διδασκάλων τοῦ γένους ἦσαν τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς σχολῶν τρόφιμοι καὶ σπουδασταί· ἐξ αὐτῶν ἐπίσης ἐπὶ αἰῶνας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλαμβάνοντο οἱ μητροπολίται τῶν Ἰωαννίνων καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἐπισκοπῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχιῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Δ. Καμπούρογλου. Μνημεῖα τῆς Ἐκκλησίας. — Σ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας. — Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες. — Ἀθηναγόρα Παραμυθίας καὶ Πάργας, Ἡ ἐκκλησία Ἰωαννίνων ἐν «Ἠπειρωτ. Χρον.» (τ. Γ'). — Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ πατριαρχείου Κων/πόλεως.